

Батлав.....

УЛСЫН ШАЛГАЛТ - 2018

МОНГОЛ ХЭЛ-12

Аймаг / дүүрэг:
Сум
Сургууль:
Анги: Бүлэг:
Овог:
Нэр:

САНАМЖ, ЗӨВЛӨГӨӨ

- Шалгалт 80 минут үргэлжилнэ.
- Шалгалтын материал хоёр хэсэгтэй ба нэгдүгээр хэсэг нь унших чадвар сорьсон, хоёрдугаар хэсэг нь бичих чадвар сорьсон задгай хэлбэрийн даалгавраас бүрдэнэ.
- Даалгавар бүрийн хариултыг өгөгдсөн сул зайд бичиж тэмдэглэнэ.

Бүгдээрээ буруугүй хорвоо

Ус цацахад газар хүрэлгүй мөс болон хөлдөх шахдаг тундрынх шиг манай өвөл. Цасан шуурга. Амьд амьтан оршин тогтох аргагүй ийм харгис хайруу Монголын хаяаг гадаадын колончлогчид сөхөж, дотогш хүзүү сунгаж байж шунахай хоншоороо хөлдөөгөөд буцсан түүхтэй.

Халzan морь минь урд хоёр хөлөөр ээлжлэн хатуу хөр хунгар цавчилж, дороос нь голдоо ямар ч шүүсгүй модон цагаан хялганыг ил гарган уран хошуугаараа ирвэгнүүлэн тэмтэрч, том том шар шүдээр шир шир тас хазлан, аманд орсон бүхнийг хэлээр цуглувулж, аюултай хурц араагаар урамтай тээрэмдэнэ. Хүлэг минь, хөл дүүжилдэг унаа минь, хатуу өвлийг ингэж давлаа. Дараа нь хавар бас яаж зүдэрлээ. Өнгөрсөн зун намарт олж авсан хүч тэвээрэг нь бүр шувтарч дуусаад турэнхай биед нь ердөө араг яс үлдэж, салхинд гүйвж, хар аяндаа сөхөрч өөөдөж унадгийн даваан дээр ногооны үнэртэй золгосонсон. Мал ногоонд бузгай бадайрч эхэлтэл хачиг хувалз, өт батгана, ялаа шумуул гээд зүйл зүйлийн дайсан дараалан босож, ээлжит там угтлаа. Энэ хэдэн малд минь зовлонгүй тааваар амьдрах аятай улирал гэж байна уу? Байхгүй бололтой.

Иймэрхүү юм бодсоор би хониныхоо захад наранд шарагдан сууж байна. Ааргийн хяраар сүүлээ годойлгосон оодонгийн үхэр уулхирдан хурдална. Тэдний нүд бүлтгэнэн хамар сарталзан, амь гарах гэж буй янзтай, аиж сандарсан гэж хачин. Богино долгион цацуулдаг хэдгэнэ үхрийг ингэж айлгадаг тухай би уншсан юм байна. Хэдгэний хэт нам авиа үхэрт сонсогдоод, хүний чихэнд үл сонсогддог байх нь. Зулай дээрээс нар цонож, дэргэд халzan морь минь дороо дэвхцэн ялаархана. Миний толгойд уран зохиолын элдэв сэдэв эргэлдэнэ.

Чингэтэл бяруу шиг навсайсан явил даага унасан хүү давхиж ирлээ. Тохойн чинээ тэр хүү буух гэтэл даага нь тонгочин туйлав.

Тохойн чинээ хүү томорч:

-Өө мүү адсага чинь яах нь вэ? Гурван хамар давж чадахгүй мөртлөө бас их зантай шүү гэж шилийн сайн эрийн маягаар хэвлүүтээд, даагаа эмээл дээрээсээ чихдэн буулаа. Эзэндээ чихээ мушгиулсан бяруу шиг мүү даага нь ам хамраа шазвагануулан номхорч буй хэрдээ чих нь шаггүй эмзэглэсэн янзтай. Би морь эзэн хоёрыг өхөөрдөх зуур эгдүү хүрч битүүхэн жуумалзав. Даага хүү хоёр сайн хүлэг, сайн эр болох замдаа гарч яваа нь энэ.

Тохойн чинээ шошгор жаал их том дуугаар:

- Зээ, өвгөн гуай мэнд сайн уу? Хонь хариулж явна уу? гэх зэрэг угсрулан их л сунжруу мэндлэв.

Миний инээд их хүрсэн боловч жаал хүүгийн мэнд бүрийг би их л дуулгавартай хариуллаа. Адууны эрүүний хоёр ясны хооронд том найлзуурхай оршдог. Тэр булчирхай эмзэг хөндүүр бөгөөд шар хэдгэнэ түүнийг хатгах жигтэйхэн донтой. Ямар учиртайг бүү мэд. Намайг тохойн чинээ хүүтэй хуучилж суухад миний ард занхар ясан толгойгоо хаялан ялаархаж зогссон халzan морины яг тэр эмзэг найлжуурхай руу хэдгэнэ зүү мэт хурц хошуугаа шивхийтэл дүржээ. Би мэдсэнгүй. Халzan морь өвдсөндөө тээр дээш цовхроод, буцаад буухдаа сүх шиг толгойгоороо миний гавал дээр ягхийтэл буулгаж орхисон юм санж. Миний дагз руу лантуугаар дэлсэх шиг болсон уу, үгүй юү, үнэндээ мэдэх юм даанч алга.

Муухан ухаан ороод, духаараа газар лав шаасан хөндүүрхэн толгойгоо арай чүү дааж өндийлгөвөл гавлын яс заадлаараа цуу явчихав уу гэлтэй, өвдөж байгаа гэж жигтэйхэн Дэргэдэх хүүгээс:

-Юу болов? Яав аа? Намайг хэн цохичхов oo? гэж дуу хадаавал нөгөө хүү эг маггүй хөхрөөд салдаггүй. Толгойны өвдөж байгааг хэлэх үү, нөгөө хэвлүү жаалын доогтой хөхөрч буй нь бүр нэг эгдүүцэм. Чадал үлдсэн сэн бол босоод доогтой мондийг өшиглөмөөр санагдлаа. Даанч ухаан балартаад тэнхээ гэж юу ч үлдсэнгүй. Тэгтэл морь дахиад дээш хар хүчээр цовхорсноо буухдаа эрүүгээрээ намайг золтой л гавалдчихсангүй. Учрыг нь би гадарлав. Жижигхэн ташуураа бариад босохчоо боллоо. Толгой зэнхийгээд хөл гүйвж байна. Газар дэлхий ногоорон дайвалзана. Гүйвж унахгүйн тулд цулбуураасаа татаж дамжсаар мориндоо дөхөж очлоо. “Чи намайг алах нь уу? Би

чамд ямар гэм хийсэн билээ?” гэж мориндоо гомдоллоод богино ташуурынхаа урт сураар халзан мориныхоо дүх руу шавхуурдахаар далайлаа. Халзан морь ямар ч сэжиг ажиггүй 55 гэм зэмгүй номхон мэлтгэр нүдээр эznээ аргадсан байртай хaa нэг гелөлзөн харж , хэдий хаанаас шар хэдгэнэ часхийлгэх бол хэмээн сээрэмжилж, занхагар толгойгоо зайдавсаргүй хаялан сүүлээ шарван дэвхцэнэ. Духан дээр нь сүү дусаагаад тэр нь доош хамрыг даган урссан юм шиг яг л тийм халзан адтуу л даа. Ташуурынхаа сурны үзүүрхнээр халзангийнхаа толгой руу зөөлхөн ороолгох юм билүү? гэж шийдсэнээ болив. Тэгээд 60 ерөөсөө энэ муу шар хэдгэнүүдээс боллоо гэж ухаараад бүх хэдгэнийг том нударгаараа цөмийг савж алахаар шийдлээ. Хэдгэний хойноос жаахан гөрөөлснөө “Үгүй ер нь ингэхэд энэ муусайн хэдгэнүүдэд хүртэл ямар буруу байна? Тэд ч гэсэн хүмүүн бидэн шиг амьдрах гэж хоолныхоо хойноос хөөцөлдөж яваа, зуны хэдхэн дулаан өдрийн настай, муу заяаны амьтад бус уу? Ерөөсөө хэдгэнэ алахаа больё” гэж эцэст нь ухаарлаа.

65 Толгойны өвдөж байгаа гэж янзтай. Тархинд лав гэм суусан болтой. Дэргэд нөгөө тохойн чинээ хүү амаа ханцуйгаараа таглан битүүхэн хөхөрсөөр л байна. За яахав, нялх амьтан хөөрхий хөхөрч л байг. Харин хожим миний насыг зооглосон хойноо “Би тэгэхэд юунд нь тэгтлээ хөхөрсөн юм бол? Хөөрхий тэр муу өвгөнд бол инээд биш ханиад л байсан даа” гэж ухаарна. Энэ орчлон угаасаа ухаарлын орчлон юм хойно.

70

Ц. Доржготов

Үгийн тайлбар: явил- жижиг, бие бага
шошгор- чижжий хурууны нэр , жижиг, бяцхан

НЭГДҮГЭЭР ХЭСЭГ. УНШИХ ЧАДВАР СОРЬСОН ДААЛГАВАР

Эхийг задлан шинжлэх даалгавар

[25 оноо]

1. Учир шалтгааныг нь тайлбарлаарай.

[6 оноо]

Тундрых шиг манай өвөл гэсний учир-

Халзан морь өвлийг давж гарсны учир шалтгаан -

Халзан морь хавар салхинд гүйсны шалтгаан –

Сүүлээ годойлгосон үхрүүд хурдалсны шалтгаан-

Өвгөн доогтой мондийг өшиглөмөөр санагдсаны учир-

Өвгөн ташуураараа мориныхоо толгой руу зөөлхөн ороолгох гэснээ больсны учир-

2. Дүрслэх ур маяг бүхий үгс юуг юутай адилтгасныг /зүйрлэснийг/ тайлбарлаж бичээрэй. [4 оноо]

Тохойн чинээ -

Зүү мэт-

Бяруу шиг-

Сүх шиг-

3. Хэдгэний үйлдлүүд нь ямар үр дагаварт хүргэж байгааг бичнэ үү. [4 оноо]

Богино долгион цацуулсан:

Үр дагавар-

Хэдгэнэ хэт нам авиа гаргасан:

Үр дагавар-

Адууны эрүүний хоёр ясны хооронд том найлзуурхай руу хатгасан-

Үр дагавар-

Хэдгэнэ хоолныхоо хойноос хөөцөлдөж яваа-

Үр дагавар-

4. Хүүгийн дүрд дүгнэлт хийнэ үү. [6 оноо]

○ Хүүгийн үйлдлээс 2-3 сонгон дүгнээрэй.

--

--

--

○ Хүүгийн хэлсэн үг ярианаас 2-3 сонгон дүгнэлт бичээрэй.

--

--

--

--

5. Эхийн гол санааг жишээ баримтаар батлан /нэг цогцолбороор/ тайлбарлаарай

[5 оноо]

ХОЁРДУГААР ХЭСЭГ. БИЧИХ ЧАДВАР СОРЬСОН ДААЛГАВАР

“Энэ орчлон угаасаа ухаарлын орчлон юм хойно” санааг ургуулан бодоод баримт жишээ ашиглан гарчиг өгч, сонирхолтой эх зохион бичээрэй. Үгийн тоо 250-300 /25 оноо/

Засагч багш нарт зориулав